

بررسی تطبیقی مؤلفه‌های مؤثر بر شفافبخشی منظر در باغ‌های تاریخی و معاصر (مطالعه موردی: باغ دلگشا و باغ خانواده شیراز)

مژده مختاری^۱، منصور یگانه^{۲*}، رضا افهمی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهرکرد، ایران.

۲. دانشیار، عضو هیئت علمی گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (*نویسنده مسئول)

yeganeh@modares.ac.ir

۳. دانشیار، عضو هیئت علمی گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۱/۲/۲۰]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۰/۱۲/۷]

چکیده

اهداف: منظر شفافبخش در دنیای آشفته، پرتنش و متراکم امروزی که حاصل بحران‌های محیطی است یکی از رویکردهایی است که در فضا سبب کاهش بیماری‌های جسمی- روانی و اجتماعی شهروندان که به دنبال دنیای آشفته، پرتنش و متراکم امروزی که حاصل بحران‌های محیطی است، به وجود آمده است، می‌شود. فضاهای معماری تاریخی و معاصر با توجه به الگوی ساختی که دارا می‌باشند در شفافبخشی منظر نیز دارای اثرات متفاوتی هستند.

روش‌ها: تحقیق حاضر بر اساس ماهیت و قلمرو موضوعی در حوزه تحقیقات کاربردی و توسعه‌ای است و از نظر روش انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی است که به صورت آمیخته (کمی-کیفی) انجام شده است. تحلیل کیفی مقاله بر اساس مشاهدات و شاخص‌های اثرگذار بر شفافبخشی صورت گرفته شده است و پس از آن به منظور تطبیق شاخص‌های تحلیل شده به اولویت‌بندی آن‌ها بر اساس نظر پرسش‌شوندگان که کاربران باغ‌های مطالعاتی بوده‌اند با ضریب تغییرات پرداخته شده است. جامعه آماری شامل کلیه استفاده‌کنندگان از فضای باغ دلگشا و خانواده در نظر گرفته شده است که حجم نمونه ۱۰۰ نفر (حداقل حدنصاب تحلیل توصیفی) در نظر گرفته شده است که به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند.

یافته‌ها: با استناد به نتایج قابل قبول مشاهده شد بررسی تطبیقی مؤلفه‌های مؤثر بر شفافبخشی منظر در باغ‌های تاریخی و معاصر می‌تواند منجر به الگوی ساخت فضایی شود که مؤلفه‌های شفافبخشی منظر در آن حائز اهمیت باشد.

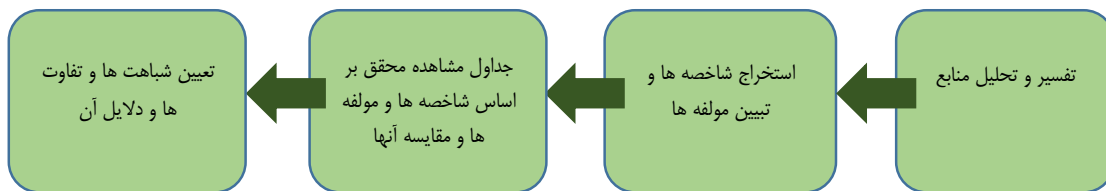
نتایج: نتایج پژوهش حاکی از آن است که در باغ سنتی دلگشا وضوح فضایی، انتخاب کردن، خلوت‌گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ، خوانایی، تعامل اجتماعی و تحرک از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است. در حالی که در باغ معاصر خانواده تحرک فضایی، تعامل اجتماعی، تنوع فضایی، گونه‌های گیاهی سبز و وضوح فضایی از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است.

کلید واژگان: شفافبخشی منظر، باغ تاریخی، باغ معاصر، باغ دلگشا، باغ خانواده.

۱. مقدمه

بروز بحران‌های محیطی و شیوه زندگی قرن بیست و یکم، انسان معاصر را در دام تنش، فشار و بحران عصبی گرفتار آورده است. اثرات سوء ناشی از این عدم مطلوبیت در فضاهای شهری، بحران‌های عصبی و روانی را برای ساکنین شهرها به بار آورده و منجر به بیماری‌های جسمی، روانی و اجتماعی می‌گردند. یکی از رویکردهای مؤثر در زمینه نیل به راهکاری به‌منظور نزدیکی هرچه بیشتر فضاهای مترام و آشفته شهری امروزی به سطح فضاهایی کاهنده تنش و افزایش آرامش، مناسب، مطلوب و در نتیجه مؤثر بر سطح سلامت افراد رویکرد "منظر شفابخش" است [۱]. وجود باغ ایرانی در کشور ایران و به‌ویژه شهر شیراز که علاوه بر ارزش‌های زیبایی‌شناختی دارای کارکرد شفابخش است، باعث ارتباط انسان با طبیعت و سوق به‌سوی آرامش و سلامتی می‌شود.

معماری شهرها همواره در جهت استفاده از فضاهای شهری و محیط زندگی انسان به‌عنوان ابزار تأمین‌کننده ارتباط انسان و طبیعت حرکت نموده است در این راستا ایجاد باغ‌های شهری به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تأمین‌کننده ارتباط انسان و طبیعت همواره مورد توجه بوده است. باغ ایرانی مجموعه‌ای فرهنگی، تاریخی و کالبدی است که در آن آب، گیاه و ابنیه در نظام هندسی مشخصی با هم تلفیق شده و محیطی مطلوب، ایمن و آسوده برای انسان به وجود می‌آورند [۲]. هر کدام از اجزای باغ ایرانی چه به‌صورت مجزا و چه به‌صورت مجموعه با اهداف متفاوت از جمله شفابخشی به کار می‌روند. باغ‌های معاصر نیز به دنبال ایجاد مکانی طبیعی و سالم با ایده بازگشت به طبیعت در شهرها نمود پیدا می‌کنند. استفاده از ویژگی‌های منظر شفابخش در باغ‌های ایرانی و لحاظ کردن آن در فضاهای سبز شهری می‌تواند در راستای تأمین نیازهای جسمی، روحی و روانی افراد کمک شایانی کند. توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌های شفابخشی منظر که بر طراحی باغ ایرانی و باغ‌های معاصر شهری مؤثر است، سبب بهبود و طراحی صحیح این‌گونه فضاها می‌شود. بنابراین، توجه ویژه به مؤلفه‌های شفابخشی منظر باغ ایرانی و مؤلفه‌های شفابخشی فضاهای سبز شهری در زمانه امروزی ضرورت دارد. هدف از این پژوهش بررسی تطبیقی عناصر شفابخش در باغ دلگشا و باغ خانواده شهر شیراز بوده که با استفاده از شناخت عناصر شفابخش در باغ ایرانی و نقش آنها از گذشته تاکنون، همچنین بررسی وضع موجود باغ‌های کنونی و میزان رضایت‌مندی از این شاخص‌ها و ارائه راهکار و پیشنهاد در راستای تلفیق شاخص‌های شفابخشی در منظر خواهد بود. این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که مؤلفه‌ها و شاخص‌های محیطی شفابخشی چه هستند و چه تأثیری بر شفابخشی منظر دارند؟ شاخص‌های شفابخشی بین دو الگوی سنتی و معاصر باغ (باغ دلگشا و باغ خانواده) شهر شیراز و شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را مورد تحلیل قرار داده و روند کلی پژوهش، در مرحله اول تفسیر و تحلیل منابع داخلی و خارجی انجام شده در حوزه شفابخشی باغ‌ها و در مرحله دوم استخراج شاخص‌ها و تبیین مؤلفه‌ها است. مرحله سوم جداول مشاهده محقق بر اساس شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و مقایسه آنها است. مرحله چهارم و پایانی تعیین شباهت‌ها و تفاوت‌ها و دلایل آن، که سؤال اصلی پژوهش نیز می‌باشد.

نمودار ۱. روند کلی پژوهش

۲. روش تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس ماهیت و قلمرو موضوعی در حوزه تحقیقات کاربردی و توسعه‌ای است. همچنین، از نظر روش انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی است که به‌صورت آمیخته (کمی-کیفی) انجام شده است و در این پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، میدانی و بهره‌گیری از شیوه نمونه‌گیری هدفمند (غیراحتمالی)، دو مورد از باغ‌های شیراز انتخاب گردید. سپس شاخص‌های این دو اثر با هم سنجیده شده است و در نهایت نقاط مشترک و تفاوت آن نمایان گردید. قابل ذکر است که تحلیل کیفی مقاله بر اساس مشاهدات و شاخص‌های اثرگذار بر شفابخشی صورت گرفته شده است و پس از آن به‌منظور تطبیق شاخص‌های تحلیل شده به اولویت‌بندی آنها بر اساس نظر پرسش‌شوندگان که کاربران باغ‌های مطالعاتی بوده‌اند با ضریب تغییرات پرداخته شده است. همچنین، جامعه آماری شامل کلیه استفاده‌کنندگان از فضای باغ دلگشا و

خانواده در نظر گرفته شده است که حجم نمونه ۱۰۰ نفر (حداقل حدنصاب تحلیل توصیفی) در نظر گرفته شده است که به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند.

شهر شیراز با توجه به غنای تاریخی و وضعیت خاص اقلیمی آن که در پهنه دشتی اقلیم گرم و خشک ایران قرار دارد و باغ‌های تاریخی این شهر که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده‌اند باغ ارم، باغ دلگشا، باغ تخت قراچه، باغ خلیلی، باغ جهان‌نما، نارنجستان قوام، ارگ کریم‌خانی، باغ نظر، باغ هفت‌تنان و باغ جنت از جمله جاذبه‌های تفریحی و گردشگری این شهر به شمار می‌آیند. بر اساس هدف اصلی پژوهش که شامل بررسی تطبیقی مؤلفه‌های مؤثر بر شفابخشی منظر در باغ‌های تاریخی و معاصر می‌باشد دو باغ دلگشا به‌عنوان نمونه تاریخی و باغ خانواده به‌عنوان نمونه معاصر انتخاب شده است.

سابقه آبادانی باغ دلگشا به پیش از دوره سلسله‌های آل اینجو و آل مظفر می‌رسد. پس از خساراتی که در دوره‌های گوناگون به این باغ وارد شد، در دوره قاجاریه، عمارت آن مرمت شد و ایوان دوستونی به آن اضافه شده است. این باغ در شمال شرقی شهر شیراز و نزدیک به آرامگاه سعدی واقع شده است. در گذشته، این باغ نیز همانند اکثر باغ‌های آن دوره، در خارج از محدوده شهر قرار داشته است. ساختار هندسی باغ به شکل مستطیلی است که کشیدگی آن در جهت شمال جنوبی است و به نقل از سفرنامه ناصرلی، طول آن ۴۰۰ متر و عرض آن ۲۵۰ متر است. در طرفین محور اصلی باغ، تعدادی درخت نخل به فواصل منظم کاشته شده است. در قسمت‌هایی از دو سوی محور شمالی باغ نیز درختان کاج و سرو کاشته شده است و بقیه درختان باغ را تعداد زیادی نارنج کهن و درختان دیگر تشکیل می‌دهد، ولی می‌توان گفت تقریباً بخش عمده صحن را درختان مرکبات پوشانیده است. در سال ۱۳۴۸، این باغ توسط شهرداری شیراز خریداری شد و از سال ۱۳۵۶ تعمیرات ساختمان مرکزی آن آغاز شد. در همین دوران دیوار آجری جدید در چهار طرف و درگاه ورودی باغ ساخته شد. در خیابان اصلی باغ و سایر قسمت‌ها نیز تعمیراتی انجام شده است.

شکل ۱. نقشه ساختار هندسی و محورهای اصلی و فرعی باغ دلگشا و محور جنوبی باغ دلگشا

باغ خانواده شمس در طی عملیات بهسازی، به‌صورت باغ خانوادگی مورد استفاده عموم قرار گرفت. مساحت این باغ یک هکتار و در خیابان شمس قرار دارد. از اهداف بهسازی و مرمتی این باغ می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: استفاده از فضای بلااستفاده و تبدیل به باغ-پارک و محیطی مناسب جهت استفاده عموم، ارتقای سطح زیست‌محیطی و بهداشت محیط، زیباسازی محیط شهری.

شکل ۲. نقشه ساختار هندسی و باغ خانواده شمس

۳. مبانی نظری

۳-۱. باغ

در دایره المعارف اسلامی در توضیح واژه باغ آمده: «محوطه‌ای غال با محصور، ساخته انسان با بهره‌گیری از گل و گیاه و درخت و آب و بناهای ویژه که بر قواعد هندسی و باورها مبتنی است» [۳ و ۴]. در زبان فارسی و فرهنگ ایرانی از واژه‌های متنوعی به‌عنوان مترادف و معادل واژه باغ استفاده شده است؛ که علاوه بر مفهوم باغ معنای فضای سبز نیز از آنها دریافت می‌شود. شاهچراغی علاوه بر واژه باغ در این میان واژه‌های پردیس و بهشت را از نظر میزان کاربرد اصلی می‌داند [۵]. باغ ایرانی پدیده‌ای فرهنگی، تاریخی، کالبدی در سرزمین ایران است و معمولاً به‌صورت محدوده‌ای محصور که در آن گیاه، آب و ابنیه در نظام معماری مشخصی با هم تلفیق می‌شوند و محیطی مطلوب، ایمن و آسوده برای انسان به وجود می‌آورد، ساخته می‌شود. ایرانی بودن باغ خود گویای معنای ویژه‌ای است. با توجه به اطلاق نام ایران به سه عرصه تاریخی، جغرافیایی - سیاسی و فرهنگی در این پژوهش منظور از ایرانی بودن باغ ایران فرهنگی و جهان ایرانی است که بازتاب آن در تمامی میراث فرهنگی بروز کرده است [۵]. باغ ایرانی فضای آرامش، آسایش و محل غور و اندیشه تعریف می‌شود [۶]. باغ ایرانی با اهداف کلی وصول هم‌نشینی با طبیعت که به‌صورت کشتش ذاتی در انسان‌ها وجود دارد محلی برای نشستن، آرامش و لذت بردن از رایحه، صدای پرندگان و آب و هوای تازه بوده است [۷]. برای ایرانیان درخت نمادی از رشد و زندگی آب به‌عنوان عنصر اصلی باغ نمادی از خلوص بوده است؛ لذا باغ ایرانی دارای ارزش‌های روانشناختی نمادین و در عین حال عملکردی هم بوده است [۸]. هم‌چنین، دلایل ایجاد باغ ایرانی چند عامل مهم و اساسی بوده است که برخی از عوامل آن شامل علل مذهبی، سیاسی، حکومتی و تفریحی است [۹]. بر اساس گذر زمان و نیاز شهروندان ساختار باغ‌های ایرانی دستخوش تغییراتی شد و باغ‌های معاصر امروزی شکل گرفته شده است و این باغ‌ها علاوه بر تأمین نیازهای مادی انسان‌ها، به‌صورت مجموعه‌ای از عناصر زنده و غیرزنده می‌باشند که در کنار محیطی آراسته و مزین به نیازهای روحی و جسمی شهروندان پاسخ می‌دهد [۱۰ و ۱۱].

۳-۲. مفاهیم شفابخشی و سلامت

روان‌شناسان محیط در بخش تأثیر متقابل انسان و محیط همواره بر تأثیرات محیط بر سلامت (شفای) جسم و روان انسان تأکید کرده‌اند از این‌رو رویکردی تحت عنوان شفابخشی را می‌توان به‌عنوان راهکاری مؤثر و سودمند در این زمینه مطرح نموده و طراحی محیط‌هایی شامل رویکرد شفابخشی را به علت داشتن عناصر ویژگی‌ها و کیفیات خاص موجب کاهش تنش و افزایش سطح سلامت افراد قلمداد کرد. به‌ویژه در این عرصه در نظرگیری منظری با رویکرد شفابخشی تحت عنوان منظر شفابخش راهکاری حائز اهمیت در جهت کاهش یا رفع مسائل مربوطه به نظر می‌رسد. شفا اصطلاح گسترده‌ای است که به‌عنوان روندی کلی برای بهبود اطلاق می‌شود که جسم و روان را با هم در نظر می‌گیرد. بنا بر نظریه کوپر مارکوس و مارنی بارلر در سال ۱۹۹۵ میلادی، شفا، رهایی از علائم فیزیکی، بیماری و ضربه روحی است و عاملی برای کاهش فشار عصبی و افزایش میزان راحتی افراد قلمداد می‌شود [۱۲]. شفابخشی در لغت به معنای کل‌نگر یا عمومی نگر است [۱۳]. کاربرد عمومی مفهوم شفابخش به فرایند مؤثری اطلاق می‌شود که سلامت همه‌جانبه را ارتقاء می‌بخشد. سه جنبه مختلف فرایند شفابخشی عبارتند از: ۱- رهایی نسبی از علائم فیزیکی بیماری مانند درد ۲- کاهش تنش و افزایش آرامش ۳- بهبود احساس سلامت همه‌جانبه و

حس امیدواری بر مورد دوم به‌عنوان پیش‌نیاز سومین جنبه شفابخشی بیشتر تأکید می‌گردد [۱۴]. کوبین (۱۹۹۷) معتقد است دلیل اینکه شفابخشی به معنی کل‌نگر دلالت می‌کند این است که انسان‌ها مجموعه‌ای از بخش‌هایی نیستند که نیاز به تعمیر دارند بلکه مشتعل بر جسم و ذهن و روان هستند؛ لذا اختلاف اساسی بین شفابخشی و معالجه آن است که در معالجه شرایط برخورد دارویی به بیمار پیشنهاد می‌شود، اما شفابخشی یک فرآیند چندبعدی است که در آن عوامل مختلف شامل موارد روانی و جسمی در نظر گرفته می‌شوند؛ عوامل روانی با نیازهای ذهنی، احساسی، اجتماعی و روحی مرتبط می‌باشد [۱۵]. به نظر می‌رسد که یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شفا و شفابخشی، محیط است که باید فراهم کننده بخش عمده‌ای از مطالبات انسانی باشد.

اصطلاح شفابخشی اصطلاحی است که به‌طور مکرر برای چنین مناظری به کار می‌رود که آسایش را ارتقا می‌دهند به حفظ سلامت کمک نموده و تحلیل آنچه روی بازدید کننده تأثیر می‌گذارد از اهداف آن‌ها می‌باشد [۱۶]. مناظر شفابخش توان بخشی کاربران را افزوده قوای آن‌ها را تجدید می‌نمایند و به هر چه بهتر شدن حس انسان‌ها نسبت به محیط پیرامون کمک می‌کنند بنابراین چنین مناظری فقط کارکرد زیبایی‌شناختی ندارند بلکه به خاطر ارتباطی که با کاربر برقرار می‌کنند باعث شفای بیماری‌های جسمی و خصوصاً روحی و روانی او شده و در مرتبه عالی‌تر از ایجاد بیماری در وی جلوگیری می‌کنند [۱۷]. روش‌های مختلف شفا، شامل شفای جسمی (کالبدی)، ذهنی (فکری)، احساسی (عاطفی)، اجتماعی و معنوی می‌باشد [۱۸]. از دیدگاه هان معیارهای شفا به موارد احساسی، فیزیولوژیکی، شناختی و رفتاری تقسیم‌بندی می‌شوند و سلامت فرد حاصل از بهبود در چهار معیار مذکور می‌باشد [۱۹] و بیل مویرس معیار اجتماعی را به معیارهای هان اضافه می‌کند. معانی هر یک از این ابعاد در جدول ۱ دیده می‌شود.

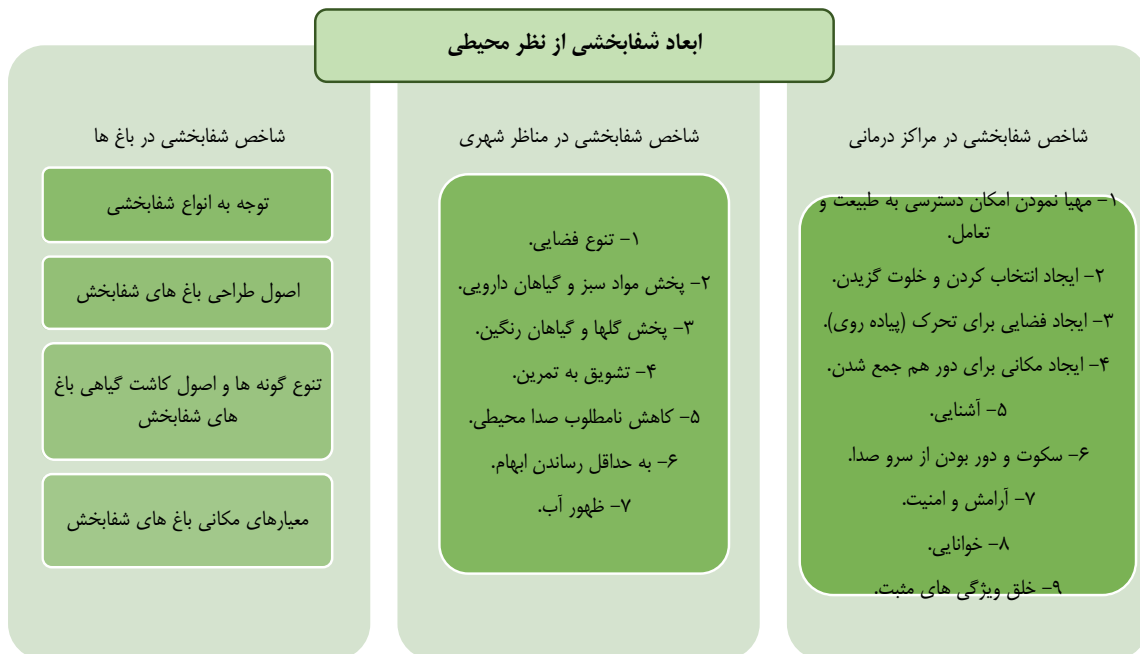
جدول ۱. مفاهیم و مبانی ابعاد متفاوت شفا

پژوهشگران	ابعاد شفا	مفاهیم و مبانی
صدیقی (۱۳۹۱)، قزاق‌پور (۱۳۸۳) و حسن‌پور (۱۳۹۱)	(۱) بعد جسمی (کالبدی)	سلامت بیولوژیکی - هماهنگی همه‌ی اعضای بدن
	(۲) بعد ذهنی (فکری) (روانی)	از دید سازمان بهداشت جهانی ارتباط موزون هماهنگ با دیگران - تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی - حل تضادها و تمایلات شخصی به‌صورت منطقی - قضاوت نسبتاً صحیح درباره خود و دیگران - قابلیت حل مشکلات خود - داشتن روحیه انتقادپذیری
	(۳) بعد احساسی (عاطفی)	تبدیل هیجانات منفی به هیجانات مثبت
	(۴) بعد اجتماعی	ارتباط فرد با جامعه - سلامت کل جامعه
Han (2003), Mehrabian (1974), Kaplan (1993), Moyer (1989) و نیلی و امین زاده (۱۳۹۱)	(۱) بعد احساسی	حاصل از ترمیم‌کنندگی محیط - مبدل هیجانات منفی افراد به هیجانات مثبت - بر طرف کننده خستگی فکری و استرس‌های درونی - موجد احساسات مثبت معیارها: شادمان/افسرده - پراثرزی/خسته - خوش اخلاق/ بد اخلاق - با اعتمادبه‌نفس/ مردود و نامطمئن - آرام/مضطرب
	(۲) بعد فیزیولوژیکی	این بعد شفا در نتیجه بعد احساسی فراهم می‌شود. معیارها: متغیرهای تنفس - گرفتگی عضلانی - تعرق و ضربان قلب
	(۳) بعد شناختی	بر اساس ارتباط مطلوب انسان و منظر طبیعی - منجر به تجدید قوا و کاهش تنش عصبی - معیارها: تمرکز (آرامش فکری) - خستگی روانی - علاقه (جذب نرم) - تفکر
	(۳) بعد رفتاری	دو سوی پایانی گرایش‌های رفتاری انسان رویارویی و اجتناب است. - معیارها: میل به ماندن در محیط، میل به کاوش در محیط، میل به کار در محیط، میل به پیوند با یک محیط
	(۳) بعد اجتماعی	فرد تحت تأثیر خانواده، محیط و جامعه قرار دارد. زندگی جمعی اوست که نوعی شفابخشی در فرد را موجب می‌شود و در چگونگی سلامت روان او مؤثر است.

در تقسیم‌بندی از نظر محیطی می‌توان فضاهای شفابخش را بر اساس نوع کاربری (شهری) به ۳ دسته تقسیم‌بندی کرد:

-فضاهای شفابخش در مراکز درمانی اعم از بیمارستان‌ها، کلینیک‌ها و ...
 -فضاهای شفابخش در شهر و یا در سطوح مختلف شهری که ارتباط خاصی با مراکز درمانی ندارند. این دسته معمولاً دارای فضاها و کاربری‌های متنوعی بوده، و از نظر روانشناختی کارکرد خاصی دارند، که با توجه به اصول طراحی، در سایت جانمایی می‌گردند، و اصولاً مناظر شهری خوانده می‌شوند. به‌مانند: انواع فضاهای سبز شهری.
 -فضاهایی که زیرمجموعه مناظر شهری (دسته ۲) می‌باشند اما منحصراً برای باغ یا پارک، به‌عنوان شفابخشی باغ‌ها در نظر گرفته می‌شوند [۲۰].

به دلیل تمرکز این پژوهش بر قیاس مؤلفه‌های شفابخشی در دو باغ شهری مورد مطالعه، به‌طور گسترده به بررسی دسته ۳ در این موضوع پرداخته خواهد شد. در نمودار ۲ تأثیرات آسایش جسمی و روحی از حیث ابعاد منظر شفابخش در محیط‌ها بیان شده است.

نمودار ۲. ابعاد شفابخشی از نظر محیطی و شاخص‌های آن متناسب با کاربری

۳-۳. شفابخشی باغ

باغ‌های شفابخش به دلایل دارا بودن خصایص ویژه‌ای از باغ‌های معمولی متمایز هستند. باغ‌های شفابخش به دلیل ارتباطی که از طریق حواس مختلف با انسان برقرار می‌کنند باعث ایجاد خاصیت شفابخشی می‌شوند [۱۷]. اصول (نه گانه) کلی که می‌بایست در طراحی باغ‌های شفابخش در نظر گرفته شوند: ۱- کاربر باید در پروسه طراحی دخیل باشد. ۲- باغ باید احساسات کاربران را تحریک کند. ۳- باغ باید به راحتی قابل درک و فهم باشد. ۴- آگاهی طراح از عوامل تنش‌زای کاربران باغ. ۵- سهولت جابجایی (معلولین). ۶- تشویق حیات وحش (پرنندگان، پروانه‌ها، حیوانات کوچک و غیره) در باغ. ۷- حیات بخشیدن به چرخه‌های حیات از طریق گیاهانی که تغییرات فصلی را نشان می‌دهند. ۸- ایجاد حس تفکر و خودآگاهی در باغ. ۹- فراهم آوردن احساس آسودگی و تسکین برای کاربران [۱۷]. محورهای شفابخشی حس یا حس‌هایی را در مخاطب بیدار کرده و در نهایت در کنار هم حواس پنج‌گانه را به تعادل می‌رساند [۲۱]. بر اساس مبانی مطرح شده تبیین اصول و مؤلفه‌های شفابخشی، از طریق تحقیق و تحلیل منابع، کتب و مقالات معتبر داخلی و خارجی، منجر به ارائه الگو و شاخص‌های ابعاد شفابخشی در کاربری‌های مختلف گردید که در نمودار ۲ نشان داده شده است و حال با توجه به نمونه‌های مورد مطالعه که در گروه باغ‌ها قرار می‌گیرند،

شاخص‌های شفابخشی در باغ‌ها به صورت گسترده و مفصل به صورت نمودار ۳ استخراج و تدوین شده است که مدل مفهومی پژوهش را تشکیل می‌دهد.

نمودار ۳. شاخص‌های شفابخشی در باغ

۴. بحث

۴-۱. تنوع فضایی در باغ دلگشا و خانواده

در ساختار هر دو باغ، از فضاهای خلوت با مکان‌یابی و الگوهای ساختاری متفاوت استفاده شده است. در طراحی معماری ایرانی هیچ فضایی بدون هدف ساخته نشده و همه فضاها مستقل هستند. بر اساس نظریات هایدگر باغ ایرانی تسلیم ساختن طبیعت نیست بلکه آزاد کردن آن است تا خود آنچه هست باشد و همچنین باغ ایرانی به مثابه قرائت مکان و بیان معانی فهمیده شده توسط انسان است. راه ورود به باغ، با تجربه کردن مقوله دورنمایی یا "پرسپکتیویته" همراه و همزاد است. اجزا و عناصری که در طول راه دیده می‌شود، با رنگ و درخت و آسمان و خاک ترسیم و تعریف می‌شود و صدای آدمیان، پرندهگان، آب و باد به آن طعم مکانی زمانی می‌دهد

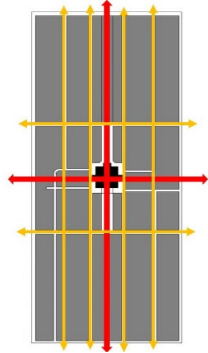
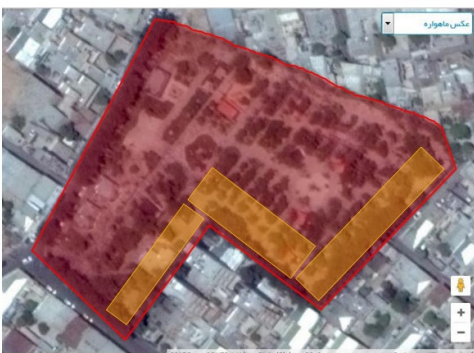
و در طول همین راه تصویرهایی به شناسنده ارائه می‌شوند. دگرگونی مدام اندازه این تصویرها و موضع و موقعیت آن‌ها در ترکیب شدن تدریجی آنها با عناصر تصویری نو اجازه نمی‌دهند که بهره‌وری از باغ، به برداشتی خشک و یکنواخت منتهی شود. باغ ایرانی کنش میان شکل و سطح است و فضایی پاک، غرق آرامش و خالی از هرگونه تنش محیطی تفکر برانگیز پدید می‌آورد. حال در فضاهای باغ‌های امروزی تنوع فضاها به این‌گونه نمایان می‌شود: ایجاد فضاهای هدفمند و ترکیب عناصری که استفاده‌کنندگان با آن در ارتباطند که به هرچه علاقمند کردن به حضور در طبیعت کمک خواهد کرد. تنوع بصری؛ علاوه بر اهمیت دادن به درختکاری به دلیل روح تنوع‌طلب انسان، استفاده از ترکیبات انواع گیاهان و درختان ضرورت دارد. ایجاد تنوع کاربری؛ فضاهای جمعی و انفرادی. وارد کردن صداهای طبیعت برای زنده کردن فضا؛ صداهایی چون خش‌خش برگان، صدای آب، باد و صدای پرندگان و ...

جدول ۲. مقایسه تنوع فضایی باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
جانمایی	فضاهای جمعی و انفرادی به خاطر ساختار خطی باغ عموماً در محورهای باغ قرار گرفته است. فضاهای جمعی عموماً در محورهای اصلی و محدوده کوشک باغ قرار گرفته است. فضاهای خلوت و انفرادی اصولاً در محورهای فرعی، محورهای گوشه باغ و انتهای باغ قرار دارند. وجود حوض‌های نوری. کرت بندی‌های منظم.	فضاهای جمعی و خلوت به خاطر ساختار پراکنده باغ در محیط پراکنده است. فضاهای جمعی در محیط‌های اطراف برکه و فضاهایی که به‌عنوان فضاهای جمعی کاربرد دارند، قرار دارند. فضاهای خلوت و انفرادی نیز به‌واسطه پراکندگی در کل محدوده ممکن است اتفاق بیافتد. وجود برکه‌ها و کرت بندی‌های نامنظم.
امکانات	کوشک، نیمکت، استفاده از المان‌های قدیمی	نیمکت، سکو، آلاچیق
تنوع فضایی	تصاویر	تصاویر

همچنین در تحلیل و مقایسه‌ی تطبیقی ایجاد فرصت انتخاب کردن، خلوت‌گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور در دو باغ می‌توان اشاره کرد که افراد در محیط‌های نا آشنا با توجه به اینکه احساس می‌کنند کنترلی در امور ندارند دچار استرس می‌شوند و بر سیستم ایمنی و تعادل فیزیکی افراد تأثیر منفی می‌گذارد. به‌منظور از بین بردن این حس باغ باید در دسترس باشد و افراد بتوانند به‌راحتی از آن و محیط آن بهره ببرند. طراحی فضاهای باغ باید به‌گونه‌ای باشد که افراد حق انتخاب داشته باشند، بین مکانی برای تنها بودن یا در جمع و در کنار یکدیگر بودن، چشم‌اندازهای بسته یا وسیع، استفاده از سایه یا آفتاب.

جدول شماره ۳. مقایسه ایجاد فرصت انتخاب کردن، خلوت گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
ایجاد فرصت انتخاب کردن، خلوت گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور	باغ دلگشا از تنوع فضایی فراوانی برخوردار است، مسیرهای اصلی باز و دارای فضای جمعی و اجتماعی و مسیرهای فرعی دنج‌تر و خصوصی‌تر است و این انتخاب را در اختیار استفاده کنندگان قرار می‌دهد همچنین محورهای کشیده و مستقیم در باغ دلگشا از نظر روانشناسی محیط، محیط‌هایی مساعد برای تأمل و اکتشاف، تمرکز حواس، خلوت مطلوب و کسب آرامش برای انسان پدید می‌آورد.	در بازسازی باغ خانواده شمس درست است که فضاهای دنج و خصوصی و فضاهای جمعی و اجتماعی در محیط در نظر گرفته شده است اما به دلیل الگوی نامناسب این کاربری‌ها با هم تداخل داشته و حریم آن حفظ نمی‌شود. همچنین وجود نداشتن محورها، تقسیم‌بندی فضاها اتفاق نمی‌افتد و محیط‌هایی مساعد برای تأمل و اکتشاف، تمرکز حواس، خلوت مطلوب و کسب آرامش بسیار کم‌رنگ هستند.
تصویر		

۴-۲. گونه‌های گیاهی سبز در باغ دلگشا و خانواده

استفاده از رنگ‌ها و مصالح هم‌خوان و توجه به ارزش‌های نمادین در درگیر کردن حواس انسان با محیط و اجزاء و عناصر تشکیل دهنده فضا نقش مهمی را به عهده دارد. از دیدگاه غربی، حس بینایی مهم‌ترین نقش را در باغ ایفا می‌کند، ولی تجارب عینی نشان می‌دهد که چهار حس بینایی، بویایی، شنوایی و لامسه برای برقراری ارتباط با فضا و دریافت ادراک محیطی و معنای باغ مؤثر هستند، با این تفاوت که در باغ ایرانی، تماس نزدیک‌تری بین ناظر و عناصر باغ وجود دارد؛ به طوری که از میان پنج حس، حس لامسه نقش مهم‌تری را ایفا می‌کند.

جدول شماره ۴. مقایسه گونه‌های گیاهی سبز در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
بینایی	غالب گیاهان باغ دلگشا درخت نارنج است که بحث خزان پذیری در آن اتفاق نمی‌افتد و در هر فصل از سال غال با باغ سبز رنگی را در نظر بینندگان نمایان می‌سازد. درخت نارنج، شمشاد، درخت نخل، درخت سرو، گل های فصلی که هیچکدام خزان پذیر نیستند. اما حضور گل ها و گیاهان فصلی تنوع رنگی به محیط باغ می‌بخشد.	باغ خانواده شمس از تنوع گیاهی بسیاری برخوردار است که بعضی خزان پذیر است و تنوع رنگ متفاوتی را در فصول مختلف نمایان می‌کند. همچنین حضور درختان در کنار بوته های گل و چمن تنوع گیاهان منظره های متنوعی در دید بینندگان ایجاد می‌کند. درخت انار، درخت توت، شمشاد، درخت بید، درخت کاج و سرو، گلهای فصلی که خزان پذیر هستند و تنوع رنگ و منظره متفاوتی را در فصول مختلف ایجاد می‌کند.

باغ خانواده شمس	باغ دلگشا	مؤلفه‌ها	
کاشت گیاهانی با خاصیت درمانی بویایی مانند رزماری، گل سرخ و ... از نشانه‌های توجه به این مؤلفه در حین بازسازی باغ شمس است.	به واسطه وجود انبوهی از درختان نارنج، استشمام رایحه بهار نارنج، گل‌های فصلی و ... در فضا در فصول مشخص از عناصر شفافبخشی از طریق حس بویایی است.	بویایی	گونه‌ها ی گیاهی سبز
با لمس بافت‌های متفاوت حاصل از تنوع گیاهی در این باغ حس لامسه تحریک می‌شود.	لمس برگ درختان نارنج و سرو و بافت متفاوت تنه درختان نخل و سرو به تحریک حس لامسه کمک می‌کند.	لامسه	
حضور گیاهانی مثمر همچون انار، توت، گردو و ... به دستیابی به این مهم کمک می‌کند.	وجود گیاهانی چون درخت نارنج علاوه بر توجه به زیبایی و ترکیب رنگی، به مؤلفه شفافبخشی از طریق حس چشایی نیز کمک می‌کند.	چشایی	
گردش باد در گیاهان با بافت متفاوت آوای متفاوتی ایجاد می‌کند.	گردش باد در گیاهان با بافت متفاوت آوای متفاوتی ایجاد می‌کند.	شنوایی	
		تصاویر	

۴-۳. آلودگی صوتی در باغ دلگشا و خانواده

آوای طبیعی و خاص روح زندگی را به باغ‌ها می‌دمد و از یکنواختی و سکون جلوگیری می‌کند. آواها و صداها در عین تفکیک فضاهای باغ موجب یکپارچگی و نزدیک تر شدن آن‌ها می‌شود مانند اصوات مختلف حرکت آب، وجود انواع گیاهان در جذب پرندگان.

جدول شماره ۵. مقایسه کاهش آلودگی در باغ دلگشا و خانواده

باغ خانواده شمس	باغ دلگشا	مؤلفه‌ها
وجود گیاهان خزان پذیر در باغ خانواده شمس صدای خش خش رادر زیر پای استفاده کنندگان ایجاد می‌کند. وجود فضاهایی مختص نگهداری پرندگان نیز باعث تولید صدای پرندگان و انعکاس آن در فضای باغ می‌شود.	محور آب که به صورت پله پله ای و فواره است باعث به وجود آمدن صدای آرامش بخش آب در محیط باغ می‌شود.	کاهش آلودگی صوتی
		تصاویر

همچنین، اگر قرار باشد فضای سبز واقعاً ارزش درمانی داشته باشد لازم است سکوت نیز برقرار باشد. این امر در تقابل کامل با سروصدای داخل ساختمان قرار می‌گیرد. افرادی که از محیط باغ استفاده می‌کنند باید آرامش را احساس کنند و بتوانند آواز پرندگان، صدای باد یا صدای فواره ی آب را بشنوند.

جدول شماره ۶ مقایسه سکوت و دور بودن از سر و صدای مکانیکی و ماشینی در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
سکوت و دور بودن از سر و صدای مکانیکی و ماشینی	به نظر می‌رسد با توجه به همجواری باغ دلگشا از خیابان اصلی از چهار جهت، در این باغ صداهای محیط بیرون به راحتی شنیده شود اما محیط آرام باغ این اصل را رد می‌کند. گیاهان و و نحوه کاشت آنها همچنین حضور آب، نقش بسزایی در کاهش سر و صدای محیط بیرون از باغ دارد و باغ دلگشا همواره سرشار از آرامش و صدای آب و پرندگان است.	باغ خانواده شمس در منطقه ای مسکونی و با فاصله از خیابان اصلی قرار دارد. این باغ در بین دیوارهای بلند قرار دارد. اما هیچ یک از این عوامل باعث نشده که باغ به دور از سر و صدا باشد.
تصاویر		

۴-۴. وضوح فضایی و خوانایی در باغ دلگشا و خانواده

اغلب هنگامیکه انسان‌ها دچار استرس می‌شوند؛ تمایل دارند بخشی از آن تشویش و نگرانی را به اشیاء یا افراد دور و برشان فرافکنی کنند. وقتی فرد با تعدادی محرک خارجی مواجه می‌شود؛ آن بخشی که با وضعیت عاطفی اش هماهنگی بیشتری دارد در مرکز توجهش قرار می‌گیرند. در حالیکه هنر مفهومی ممکن است به نظر یک انسان عادی جالب و چالش برانگیز باشد؛ برای کسی که دچار استرس است ممکن است ترسناک یا تهدید آمیز به نظر برسد؛ لذا برای رسیدن به این شاخص لازم است عناصر باغ واضح و پیام مثبت برای استفاده کنندگان داشته باشد.

جدول شماره ۷. مقایسه خلق ویژگی‌های مثبت و واضح در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
خلق ویژگی‌های مثبت و واضح	باغ ایرانی دلگشا با الگویی ساده، واضح و روشن شکل گرفته است. باغ ایرانی، هنری حکیمانه و هدفمند است و با هنر مفهومی مناسبیت ندارد. محورهای مشخص، رایحه گیاهان، نوای آب و صدای پرندگان، بافت زمین، منظره ی طبیعی و غیره از ویژگی‌های این شاخصه است.	باغ خانواده شمس در خلق فضاهای واضح و مثبت ضعیف عمل می‌کند. برای افراد ناآشنا به محیط، تشخیص فضاهای کمی نامشخص است. مسیرهای نامشخص نیز آنرا تشدید می‌کند. هر چند عوامل طبیعی نیز در این باغ نتوانسته این مسئله را کمرنگ کند.

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
تصاویر		

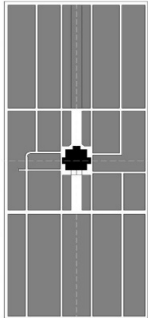

از دیگر شاخص‌های شفا بخش که به خلق ویژگی‌های مثبت و واضح شباهت دارد و می‌توان گفت تقریباً در همین دسته قرار خواهد گرفت خوانایی است. در تحلیل و مقایسه تطبیقی خوانایی در دو باغ دلگشا و باغ خانواده شمس می‌توان گفت فضاهایی که با کمبود اطلاعات یا افزایش بیش از حد اطلاعات رسیده به سیستم عصبی در آنها مواجه می‌شوند، افراد دچار استرس می‌گردند. به همین منظور باید در باغ فضاهایی خوانا و آرامش بخش خلق شود.

جدول شماره ۸. مقایسه خوانایی در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
خوانایی	اصولاً باغ‌هایی با فرم با قاعده و تابع قوانین هندسی به آسانی در ذهن ناظر، تکمیل و بازسازی می‌شود از پیچیدگی در ادراک بصری فضا پرهیز می‌کند. فضاهای راست گوشه و مربعی، تقارن و سلسله مراتب به فضا خوانایی و شفافیت می‌بخشد. باغ دلگشا با رعایت چنین مواردی در خوانایی یکی از موفق‌ترین باغ‌ها به حساب می‌آید.	فضاهای باغ خانواده شمس طبق یک سری پیچیدگی‌های شکل‌گیری بازسازی شده است. فضاهای بی‌قاعده شکلی یک سری پیچیدگی در ذهن استفاده‌کننده القا می‌کند. شکل‌ها نامشخص و بی‌نظم، خوانایی و شفافیت فضاها را از بین برده است.
تصاویر		

هم‌چنین، پژوهشگران معتقد هستند برای به حداقل رساندن ابهام در باغ باید به سادگی روی آورد. باغ دارای ترکیبی ساده، نظام هندسی مشخص، روابط صحیح و استوار، خطوط عمده بر هم، تخت‌کرت‌های چهار گوشه و شبکه جهت‌دار آب، خوانایی و قابل درک بودن فضا، پرهیز از فضای انتزاعی و دور از ذهن در محیط‌ها است. خوانایی و سادگی باعث کاهش استرس و رها شدن ذهن افرادی است که در باغ قدم می‌زنند.

جدول شماره ۹. مقایسه ایهام در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
به حداقل رساندن ایهام	باغ دلگشا با الگوی شکل گیری باغ ایرانی دارای سادگی و نظام هندسی مشخص است و این خصوصیات باعث به حداقل رساندن ایهام می‌گردد.	باغ خانواده شمس با شکلی متفاوت بازسازی شد و هیچ الگوی شکل گیری باغ ایرانی در آن استفاده نشده است. لذا ایجاد فضاهای متفاوت باعث به وجود آمدن ایهام در استفاده کنندگان می‌شود.
تصاویر		

۴-۵. تعامل اجتماعی و تحرک در باغ دلگشا و خانواده

بر اساس تحقیقات انجام گرفته افراد با روابط اجتماعی بالا نسبت به افراد گوشه گیر از آرامش و سلامت بیشتری برخوردار هستند، زیرا این روابط اجتماعی باعث بهبود بیماری می‌گردد. از این رو فضاهای باغ باید بگونه ای باشد که برای جمع شدن افراد، ملاقات و گپ و گفتگو برای ساعات طولانی مناسب باشد.

جدول شماره ۱۰. مقایسه ایجاد محیطی برای دور هم جمع شدن و تعامل اجتماعی در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
ایجاد محیطی برای دور هم جمع شدن و تعامل اجتماعی	باغ دلگشا با توجه به شکل گیری بر اساس باغ ایرانی، مسیر اصلی باغ فضایی عمومی و بازتر است و می‌تواند به مکانی برای تعاملات اجتماعی باشد. همچنین فضای اطراف کوشک و تعبیه مبلمان در محورهای فرعی نیز به دستیابی به خصیصه نیز کمک می‌کند.	باغ خانواده شمس به دلیل نوع کاربری آن، در ایجاد محیط‌هایی برای دور هم جمع شدن و تعاملات اجتماعی متفاوت عمل می‌کند و بیشتر فضایی برای تجمع خانواده ها دور هم و استفاده از فضای طبیعی است. لذا فضاهای جمعی باغ خانواده شمس بسیار کم رنگ است.
تصاویر		

فعالیت های بدنی یکی از اصول شفابخشی در محیط‌های طبیعی است. لذا طراحی باغ باید بگونه ای باشد که مسیرهایی برای پیاده روی کوتاه و بلند ایجاد کند.

جدول شماره ۱۱. مقایسه ایجاد فضایی برای تحریک فیزیکی در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
ایجاد فضایی برای تحرک فیزیکی (پیاده روی)	در باغ دلگشا فضاهای میان کرت ها، مسیرهایی مناسب برای پیاده روی ایجاد می‌کند. همچنین باغ دلگشا به دلیل یک باغ همگانی، گروه های مختلف سنی در ساعات مختلف در آنجا به ورزش های همگانی می پردازند، به گونه‌ای که از باغ دلگشا به عنوان پایگاهی برای ورزش منطقه استفاده می‌شود.	باغ خانواده شمس به دلایلی همچون وسعت، خصوصی‌تر بودن و اختصاص مساحت بیشتری از فضا به گیاهان و فضاهای نشستن خانواده ها فقط فضایی کوچک را به وسایل مکانیکی ورزش اختصاص داده است که از آن نیز استفاده زیادی نمی‌شود.

۴-۶. عنصر آب در باغ دلگشا و خانواده

آوا و نمایش آب، حواس مخاطب را جلب کرده و او را از محیط تنش زای بیرون جدا میکند، صدای آب، زیبایی شناسی حسی، فرمی و هم نمادینی را به همراه دارد و بر روان انسان تأثیر مستقیم می‌گذارد. آب هم در غالب تصویر و هم در غالب صدا برای سلامت روح و روان بسیار مفید است. استفاده از چشمه، استخر، حوضچه و گذاشتن سنگ و موانع بر سر مسیر آب برای ایجاد صداطراوت و زندگی ایجاد می‌کند.

جدول شماره ۱۲. مقایسه عنصر آب در باغ دلگشا و خانواده

مؤلفه‌ها	باغ دلگشا	باغ خانواده شمس
عنصر آب	در باغ دلگشا در محور آکس ورودی و عمود بر آن حوضچه های آب پله پله ای وجود دارد که هم از نظر دیداری و هم شنیداری در شفابخشی تأثیر بسزایی دارد.	باغ خانواده شمس بعد از بازسازی اگرچه الگوی باغ ایرانی را ندارد اما حضور آب به عنوان یکی از عناصر اصلی در آن رعایت شده است. آب به صورت دو حوضچه در محیط باغ خاصیت شفابخشی را از لحاظ دیداری تأمین می‌کند.
تصویر		

۵. تحلیل کمی داده‌های پژوهش

۵-۱. یافته‌های تحلیلی باغ دلگشا

به منظور اولویت‌بندی شاخص‌ها از نظر استفاده‌کنندگان از فضای باغ دلگشا از ضریب تغییرات استفاده شده است. نتایج مربوط به اولویت‌بندی شاخص‌ها حاکی از آن است که به ترتیب وضوح فضایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۴۵ و انحراف معیار ۰/۶۷۵)، انتخاب کردن، خلوت گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ (میانگین رتبه‌ای: ۳/۸۶ و انحراف معیار ۰/۹۷۴)، خوانایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۱ و انحراف معیار ۰/۹۴۵)، تعامل اجتماعی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۱۷ و انحراف معیار ۰/۹۶۷) و تحرک فضایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۰۷ و انحراف معیار ۰/۹۶۳) از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است.

جدول شماره ۱۳. اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر شفابخشی منظر در باغ

شاخص	رتبه اولویت	رتبه دوم	رتبه سوم	رتبه چهارم	رتبه پنجم	رتبه ششم	رتبه هفتم	رتبه هشتم	رتبه نهم	رتبه دهم
انتخاب کردن، خلوت گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ	۲	۹/۱	۱۵/۹	۴۶/۷	۲۶/۳	۳/۱۸۶	-۰/۹۷۴	-۰/۲۵۲	۲	
وضوح فضایی	۱	۴/۳	۴۶/۲	۴۵/۵	۳	۳/۴۵	-۰/۶۷۵	-۰/۱۹۵	۱	
مقایسه ابهام	۷/۳	۱۲/۴	۴۲/۷	۲۷	۱۰/۶	۳/۲۱	۱/۰۳	-۰/۳۲۱	۸	
تنوع فضایی	۵/۸	۲۳	۴۱/۷	۲۴/۷	۴/۸	۲/۹۹	۰/۹۵	-۰/۳۱۷	۶	
خوانایی	۲	۱۹/۷	۴۳/۲	۲۴/۷	۱۰/۴	۳/۲۱	-۰/۹۴۵	-۰/۲۹۳	۳	
سکوت و دور بودن از سر و صدای مکانیکی و ماشینی	۷/۳	۱۴/۱	۱۹/۷	۳۵/۶	۲۳/۲	۳/۵۳	۱/۱۹	-۰/۳۳۹	۱۱	
تعامل اجتماعی	۳/۸	۱۹/۲	۴۱/۴	۲۶/۸	۸/۸	۳/۱۷	-۰/۹۶۷	-۰/۳۰۴	۴	
تحرک	۳	۲۴	۴۵/۵	۱۷/۷	۹/۸	۳/۰۷	-۰/۹۶۳	-۰/۳۱۳	۵	
گونه‌های گیاهی سبز	۵/۱	۱۶/۷	۲۵/۵	۳۰/۸	۲۲	۳/۴۷	۱/۱۵	-۰/۳۳۱	۱۰	
عنصر آب در باغ	۴	۲۰/۲	۳۲/۸	۲۹/۸	۱۳/۱	۳/۲۷	۱/۱۴	-۰/۳۲۱	۷	
آلودگی صوتی	۱۲/۱	۴۵/۵	۳۷/۶	۴	۰/۸	۲/۳۵	-۰/۷۷۴	-۰/۳۲۸	۹	

۲-۵. یافته‌های تحلیلی باغ خانواده

هم‌چنین، به‌منظور اولویت‌بندی شاخص‌ها از نظر استفاده‌کنندگان از فضای باغ خانواده از ضریب تغییرات استفاده شده است. نتایج مربوط به اولویت‌بندی شاخص‌ها حاکی از آن است که به ترتیب میزان تحرک فضایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۳۹ و انحراف معیار ۰/۱۸۶۹)، تعامل اجتماعی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۳ و انحراف معیار ۰/۹۲۸)، تنوع فضایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۷۶ و انحراف معیار ۱/۰۶)، گونه‌های گیاهی سبز (میانگین رتبه‌ای: ۳/۴۳ و انحراف معیار ۱/۰۵) و وضوح فضایی (میانگین رتبه‌ای: ۳/۴۹ و انحراف معیار ۱/۰۸) از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است.

جدول شماره ۱۴. اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر شفابخشی منظر در باغ خانواده

شاخص	رتبه اولویت	رتبه دوم	رتبه سوم	رتبه چهارم	رتبه پنجم	رتبه ششم	رتبه هفتم	رتبه هشتم	رتبه نهم	رتبه دهم
سکوت و دور بودن از سر و صدای مکانیکی و ماشینی	۸/۶	۱۲/۶	۳۵/۴	۳۱/۶	۱۱/۹	۳/۲۵	۱/۰۹	۰/۳۳۶	۸	
تعامل اجتماعی	۳/۸	۱۳/۴	۳۸/۶	۳۶/۶	۷/۶	۳/۳	۰/۹۲۸	۰/۲۸	۲	
خوانایی	۶/۸	۱۲/۹	۳۷/۶	۲۶/۸	۱۵/۹	۳/۳۲	۱/۰۹	۰/۳۳	۷	
تنوع فضایی	۳/۵	۹/۱	۲۳/۵	۳۵/۶	۲۸/۳	۳/۷۶	۱/۰۶	۰/۲۸۴	۳	
تحرک	۰/۸	۱۶/۲	۳۳/۱	۴۲/۷	۷/۳	۳/۳۹	۰/۸۶۹	۰/۲۵۶	۱	
وضوح فضایی	۳/۵	۱۵/۴	۲۸/۸	۳۲/۶	۱۹/۷	۳/۴۹	۱/۰۸	۰/۳۰۹	۵	
گونه‌های گیاهی سبز	۵/۳	۱۱/۹	۳۲/۸	۳۴/۳	۱۵/۷	۳/۴۳	۱/۰۵	۰/۳۰۷	۴	
انتخاب کردن، خلوت گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ	۷/۳	۱۷/۹	۲۵	۲۷/۸	۲۲	۳/۳۹	۱/۲۱	۰/۳۵۸	۱۰	
مقایسه ابهام	۱۰/۹	۱۷/۴	۲۰/۵	۴۲/۴	۸/۸	۳/۲	۱/۱۶	۰/۳۶۱	۱۱	
آلودگی صوتی	۵/۱	۲۱	۲۲/۵	۳۳/۶	۱۷/۹	۳/۳۸	۱/۱۴	۰/۳۳۹	۹	
عنصر آب در باغ	۵/۱	۱۹/۲	۲۹/۸	۳۶/۶	۹/۳	۳/۲۶	۱/۰۳	۰/۳۱۷	۶	

۶. نتیجه‌گیری

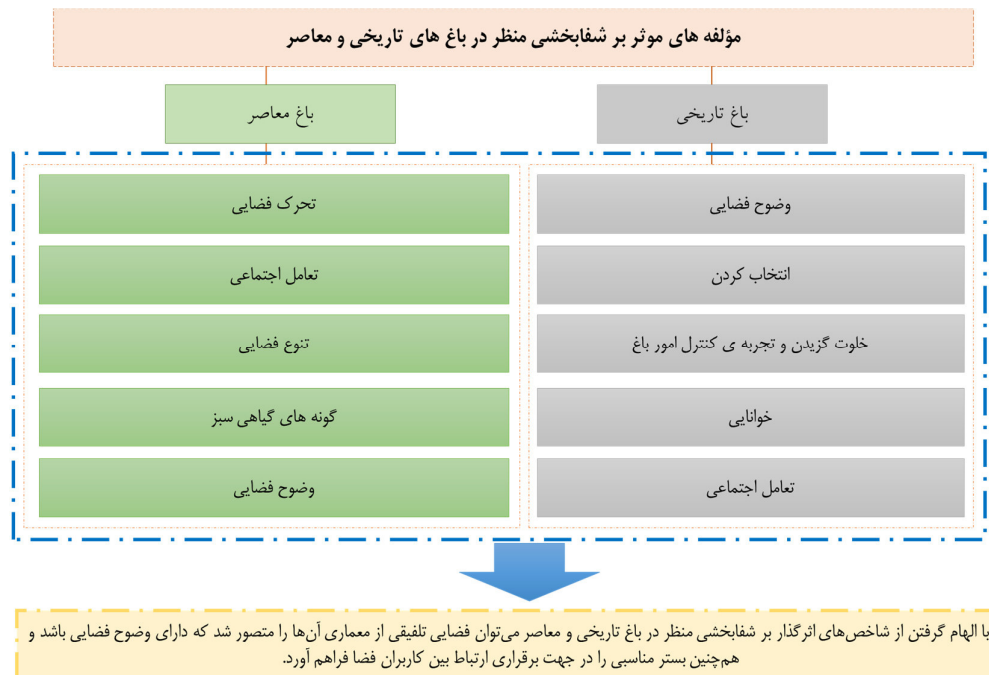
باغ و باغ‌سازی هنری است که در تمام تمدن‌ها و ادیان وجود داشته است و ویژگی‌های خود را در سایه پاسخ به نیازهای استفاده‌کنندگان کسب کرده است. پژوهش حاضر، باغ دلگشا و باغ خانواده شمس را از بعد مؤلفه‌های شفابخشی منظر مورد تحلیل و مقایسه قرار داده است و مهم‌ترین پرسشی که این پژوهش دنبال می‌کند شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های باغ دلگشا و باغ خانواده به کمک مطالعه مقایسه‌ای است. بر اساس تحلیل کیفی پژوهش، از نقطه نظر تنوع فضایی در باغ، باغ دلگشا و باغ خانواده شمس در عین تفاوت اندک در بعد کالبدی، شباهت‌های زیادی از بعد کارکردی دارند. دلایل آن را تأثیر پذیری از الگوهای معماری ایرانی و تبعیت از آنها دانست. در بحث ایجاد فرصت انتخاب کردن، خلوت‌گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور، این دو باغ تفاوت‌های فاحشی با هم دارند که این تفاوت را می‌توان در الگوهای ساختاری این دو باغ دانست. از تحلیل و مقایسه گونه‌های گیاهی می‌توان چنین مطرح نمود که هنگام حضور انسان در باغ، تمامی حواس پنجگانه در ادراک شفابخشی منظر بکارگرفته می‌شود. این موضوع نه تنها اتفاقی و با برخاسته از ویژگی‌های طبیعت نیست؛ بلکه در باغ، عناصر طبیعی و مصنوع به طرز ویژه‌ای متناسب با حواس پنجگانه انسان طراحی و مستقر شده‌اند. شباهت این شاخص را می‌توان به تنوع پوشش گیاهی موجود و حضور عناصری که به این مهم کمک می‌کند، دانست. این دو باغ نیز در کنترل آلودگی صوتی موفق عمل کرده‌اند اما با عناصر متفاوت. باغ دلگشا به وسیله عنصر آب و باغ خانواده شمس به وسیله پوشش گیاهان خزان‌پذیر و نگهداری از پرندگان در محیط باغ. مطالعه مقایسه‌ای باغ دلگشا و باغ خانواده شمس از نقطه نظر به حداقل رساندن ابهام شامل بیشترین اختلاف است به طوری که می‌توان گفت باغ دلگشا با الگویی کاملاً ایرانی با استفاده از نظام هندسی مشخص، فضایی ساده و در عین حال جذاب را به وجود آورده است. حال آنکه باغ خانواده شمس پس از بازسازی با ایجاد فضاهایی نامشخص به این مهم دامن زده است و دلیل این اختلاف را می‌توان در تفاوت در کالبد باغ‌ها دنبال کرد.

در مطالعه مقایسه‌ای عنصر آب در این دو باغ دلگشا و خانواده شمس، شباهت در حضور عنصر آب با شکل کالبدی متفاوت می‌تواند در پیشبرد شفابخشی منظر در این دو باغ موفق عمل کند. مطالعه مقایسه‌ای باغ دلگشا و باغ خانواده شمس از نقطه نظر ایجاد فضایی برای تحرک فیزیکی (پیاده روی) حکایت از آن دارد که در باغ دلگشا از اهمیت خاص و بالایی برخوردار است، در مقابل در باغ خانواده شمس این شاخص بسیار کم اهمیت شمرده شده است و دلیل اختلاف در نوع استفاده و الگوی شکل‌گیری این دو فضا است. سکوت و دور بودن از سر و صدای مکانیکی و ماشینی در دو باغ نیز نشان‌دهنده آن است که تفاوت فاحشی بین باغ دلگشا و باغ خانواده شمس وجود دارد و این اختلاف را می‌توان به اختلاف در ساختار کالبدی دو باغ نسبت داد.

در تحلیل کیفی تعامل اجتماعی در دو باغ می‌توان چنین مطرح نمود که نوع تعاملات اجتماعی شکل گرفته در فضاها که در باغ دلگشا عمومی‌تر و در باغ خانواده شمس خصوصی‌تر است از تفاوت‌های این قسمت است که از الگوی شکل‌گیری و نوع کاربری آنها نشأت می‌گیرد. خلق ویژگی‌های مثبت و واضح و خوانایی در باغ دلگشا و باغ خانواده شمس نیز تحلیل‌ها حاکی از آن است که باغ دلگشا موفق‌تر از باغ خانواده شمس عمل کرده است و این موفقیت به دلیل الگوی باغ ایرانی که سادگی و وضوح به همراه دارد است. در صورتی که باغ خانواده شمس بعد از بازسازی با الگویی متفاوت و نا آشنا عمل می‌کند و سادگی و خوانایی در شکل‌گیری آن رعایت نشده است.

هم‌چنین بر اساس تحلیل کمی داده‌های پژوهش می‌توان چنین مطرح نمود که در باغ سنتی دلگشا وضوح فضایی، انتخاب کردن، خلوت‌گزیدن و تجربه‌ی کنترل امور باغ، خوانایی، تعامل اجتماعی و تحرک از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است. در حالی که در باغ معاصر خانواده تحرک فضایی، تعامل اجتماعی، تنوع فضایی، گونه‌های گیاهی سبز و وضوح فضایی از سایر شاخص‌ها از نظر افراد مورد مطالعه دارای اهمیت بیشتری بوده است.

پس از تحلیل نتایج، می‌توان بیان کرد که در سالهای اخیر تنها جنبه‌های زیبایی‌شناختی و کارکردی فضاهای سبز مد نظر بوده است و به بعد شفابخشی و مفهومی آن کم‌تر توجه شده است. باغ ایرانی به بهترین نحو ممکن عناصر شفابخش را با هم ترکیب و در یک مجموعه واحد قرار داده است. حال آنکه در طراحی و بازسازی باغات و فضاهای سبز تنها به الگوبرداری ظاهری توجه شده و مفاهیم و محتوای آن توجه چندانی نشده است. با نگاهی کلی و توجه به تفاوت‌ها و شباهت‌ها بین باغ دلگشا و باغ خانواده شمس بر اساس مؤلفه‌های شفابخشی و تطبیق آنها با هم در این دو فضا، به‌عنوان منظر تأثیرگذار بر سلامت بهداشت روان فرد، به ضرورت حضور این مؤلفه‌ها برای طراحی و بازآفرینی آن در محیط شهری تأکید کردیم. امید است با ارائه این الگوها و برنامه‌ها موجبات افزایش این مناظر را در سطح مصنوعات بشری فراهم آوریم. در شکل شماره ۳ مدل تطبیقی مؤلفه‌های مؤثر بر شفابخشی منظر در باغ‌های تاریخی و معاصر نشان داده شده است.

شکل شماره ۳. مدل تطبیقی مؤلفه‌های مؤثر بر شفابخشی منظر در باغ‌های تاریخی و معاصر

References

- [1]. Abdollahi, R, Aminzadeh, B, Shahcheraghi, A, Etesam, I. (2016) Evaluation of the relationship between the healing landscape of the Persian garden and open urban spaces. *Urban Management Quarterly*, No. 44, 516-499.
- [2]. Heidrantaj, V. (2010) *Persian Garden*. Tehran: Cultural Research Office, first edition.
- [3]. Shahcheraghi, A, (2009). Analysis of the Perception Process of Iranian Garden Environment Based on the Theory of Ecological Psychology, *City Identity*, Third Year, No. 5.
- [4]. *The Persian Encyclopedia*, (2010). Franklin.
- [5]. Shahcheraghi, A. (2012). *Campus paradigms are an introduction to recognizing and recreating the Persian garden*. Tehran: University Jahad.
- [6]. Mirfanderski, M. A. (2004). What is an Iranian garden? Where is the Persian garden? The first conference of the Persian Garden of the Cultural Heritage and Tourism Organization of the country.
- [7]. Hadavi, S. (2004). Development of a healing landscape idea in an urban public space (Case study: Silk Park). Master Thesis in Environmental Design Engineering, University of Environment, University of Tehran.
- [8]. Manzoor, S. (1993). *Pardis Garden in Iran*. Gothenburg Chalmers University of Technology.
- [9]. Khorramrouei, R., Mahan, A. (2020). Persian Garden as an Interactive Medium. *MANZAR, the Scientific Journal of landscape*, 12(51), 16-23.

- [10]. Qi, W., Kong, M. S. M. (2021). Innovation through tradition in architectural space. Case study: The application of ambiguous spaces in Jiangnan Gardens in contemporary architecture. In *Tradition and Innovation*, pp. 279-284. CRC Press.
- [11]. Vidal, D. G., Vilaça, H. (2021, July). Recreating sacred spaces: gardens, public parks and spiritual connections in contemporary cities. In *International Society for the Sociology of Religion 36th Conference: Religion in Global/Local Perspective: Diffusion, Migration, Transformation Vol. 1*, pp. 104-105. ISSR.
- [12]. Cooper Marcus, C. & M. Barnes (1995) *Gardens in Health Care Facilities: Uses, Therapeutic Benefits, and Design Considerations*. Martinez, CA: The Center of Health Design.
- [13]. Nili, R, Nili, R, Soltanzadeh, H. (2012) How to reflect the indicators of healing landscapes in the landscape pattern of the Persian garden. *Bagh Nazar Magazine*, No. 23.
- [14]. Cooper Marcus. C. & Barnes. M. (1999), *Healing Gardens, Therapeutic Benefits and Design Recommendation*. New York, NY: Wiley.
- [15]. Akbarzadeh, M. (2013) A whisper from the heart of the soil Designing a research-entertainment complex with a healing approach to the Persian garden. Master Thesis in Architectural Engineering, Islamic Azad University, Zanjan Branch of Research Sciences and Technology.
- [16]. Williams, A. (1999). *Therapeutic Landscapes: The Dynamic between Place and Wellness*. University Press of America, Lanham, MD.
- [17]. Nik Bakht, A. (2004) *Medicine in Modern Landscaping: Healing Gardens*. *Bagh-e Nazar Quarterly*, 1 (2), pp. 82-79.
- [18]. Qarpour, M. (2004) *Healing Gardens: A Study of the Relationship between Healing and the Natural Environment*. *Journal of Environmental Sciences*, (1) 4, pp. 74-53.
- [19]. Han, K. (2003). A Reliable and Valid Self-Rating Measure of the Restorative Quality of Natural Environments. *Journal of Landscape and Urban Planning*
- [20]. Nabizadeh, M. M, Jahangir, S, Ebrahim Zadeh, F. (2015) The degree of adaptation of parks in Tehran with the approach to garden healing. *Haft Hassar Environmental Studies*, No. 23, Year 6, pp. 106-95.
- [21]. Nili, R, Nili R. Aminzadeh, B. (2013). Healing in landscaping of gardens of Qajar period, *Armanshahr*, No. 11.

Comparative Study of Components Affecting Landscape Healing in Historical and Contemporary Gardens

(Case Study: Delgosha Garden and Khanevade Garden in Shiraz)

Mozhdeh Mokhtari ¹, Mansour Yeganeh ^{2*}, Reza Afhami ³

1. PhD Student, Department of Architecture, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.
2. Associate Professor, faculty member of Architecture Department, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding Author*)
yeganeh@modares.ac.ir
3. Associate Professor, Member of the Faculty of Art Research Department, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Received: [2022/3/8]

Accepted: [2022/5/10]

Abstract

Aime: The healing landscape in today's turbulent, stressful and dense world that is the result of environmental crises is one of the approaches that reduce the physical, mental and social illnesses of citizens in space following today's turbulent, stressful and dense world resulting from environmental crises. Is, has come into being, becomes. Historical and contemporary architectural spaces have different effects on landscape healing according to their construction pattern.

Methods: The present research is based on the nature and scope of the subject in the field of applied and developmental research and in terms of research method is descriptive-analytical which has been done in a mixed (quantitative-qualitative) way. Qualitative analysis of the article is based on observations and indicators affecting healing and then in order to adapt the analyzed indicators to prioritize them based on the opinion of respondents who have been users of study gardens with a coefficient of variation. The statistical population includes all users of Delgsha garden space and family. The sample size is 100 people (minimum descriptive analysis threshold) who are randomly selected.

Finding: Based on the acceptable results, it was observed that a comparative study of the components affecting the landscape healing in historical and contemporary gardens can lead to a pattern of spatial construction in which the components of landscape healing are important.

conclusion: The results indicate that in the traditional garden of Delgosha, spatial clarity, selection, solitude and experience of controlling garden affairs, readability, social interaction and mobility of other indicators were more important for the subjects. While in the contemporary garden of the family, spatial mobility, social interaction, spatial diversity, green plant species and spatial resolution were more important than other indicators for the subjects.

Keywords: Landscape Healing, Historical Garden, Contemporary Garden, Delgosha Garden, Family Garden.